

ТЕОРИЈСКО-ТЕРМИНОЛОШКА
ИСТРАЖИВАЊА ФОЛКЛОРА

Библиотека
СРПСКО УСМЕНО СТВАРАЛАШТВО
Књига 17

Уредница
СМИЉАНА ЂОРЂЕВИЋ БЕЛИЋ

Рецензенти
ПРОФ. ДР НЕМАЊА РАДУЛОВИЋ
редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду
ДР БРАНКО ЗЛАТКОВИЋ
научни саветник, Институт за књижевност и уметност, Београд
ДР МАРИЈА ШАРОВИЋ
виши научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд

ТЕОРИЈСКО-ТЕРМИНОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ФОЛКЛОРА

Уреднице

ДАНИЈЕЛА ПЕТКОВИЋ

МАРИНА МЛАДЕНОВИЋ МИТРОВИЋ

Институт за књижевност и уметност
Београд, 2026

САДРЖАЈ

Реч унапред	7
Дејан Илић <i>О проблему аутентичности у фолклору – случај Пејрановић.....</i>	17
Марина Младеновић Митровић <i>Контекст у фолклористици – значај, развој, изазови, јерсијективе.....</i>	85
Ана Вукмановић <i>О ироучавањима јросјора усмене књижевности</i>	111
Данијела Поповић Николић <i>Емоција и/или сјрајеија: Форјисов „Путј” ка емјјичком.....</i>	139
Лидија Делић <i>Усмена формула: фолклорна химера? Случај јужнословенске усмене ејике.....</i>	157
Данијела Лекић <i>Више од метјафоре: кениј у сјароенјлеској ејици</i>	185
Данијела Петковић <i>Јунак, јројивник и анјијунак – из ујла лојике скујова.....</i>	207
Смиљана Ђорђевић Белић <i>Дневник снова: јрилој јроучавању меморјја</i>	223

Ана Милинковић

*Улога хумора у антиципацији – флексибилности
жанровских граница* 251

Даница Јовић

*Предања и приче о искуству с најприроднијим бићима
и појавама: концептуална и терминолошка решења* 273

Александра Бјелић

Народна драма – теоријско-терминолошка разматрања .. 291

Именски регистар 307

Предметни регистар 329

Данијела Петковић*

ORCID 0000-0003-1866-7148

Институт за књижевност и уметност
Београд

ЈУНАК, ПРОТИВНИК И АНТИЈУНАК – ИЗ УГЛА ЛОГИКЕ СКУПОВА

Апстракт: У овом раду теоријски се разматрају категорије епских протагониста: јунака, противника и антијунака, из аспекта логике и основних поставки математичке теорије скупова, као и њихових одјека у когнитивној психологији с краја XX века. Полази се од дефинисања скупова особина идеалних јунака и идеалних противника, који немају заједничких елемената и на које се примењују закони буловске, класичне логике. Од идеалних су заступљенији скупови типичних јунака и противника, који имају више пресечних особина, а припадност овим скуповима и релације између њих објашњавају се правилима фази логике и теоријом прототипа. Осим јунака и противника, издваја се и „јунак с особинама противника”, тзв. „антијунак”, који није ни типичан јунак, ни типичан противник, већ прототип посебног скупа, аналогног Хемптоновом сложенем концепту, насталом прекомерним проширивањем конјункције два полазна концепта.

Кључне речи: епски јунак, противник, антијунак, теорија скупова, унија, пресек, дисјункција, конјункција, буловска логика, фази логика, прототип, когнитивна психологија

Иако се прве назнаке проучавања делова и целина, елемената и скупина којима они припадају, могу наћи још у списима грчких филозофа, модерна теорија скупова се као математичка дисципли-

* petkovic.danijela@yahoo.com

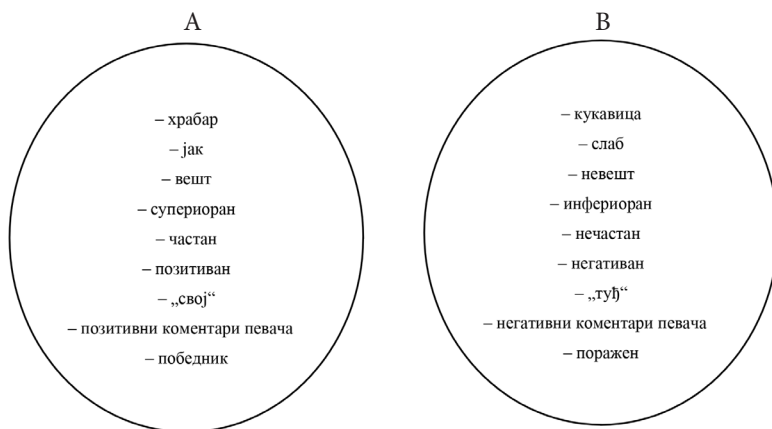
плина издвојила тек седамдесетих година XIX века, с радовима Георга Кантора (Georg Cantor), немачког математичара (Kron 1992: 1, Perović, Jovanović i dr. 2007: 13). Након неколико деценија разрађивања и утврђивања (O'Connor, Robertson 1996, Ferreirós 2024), врло брзо је, већ у XX веку, постала основа математичке логике и уопштено, математике, а такође је нашла примену и у другим, несродним дисциплинама, друштвеним и хуманистичким наукама – логици, филозофији, лингвистици, семантици, семиотици, антропологији, социологији, психологији, когнитивним наукама, итд., омогућавајући анализу и конкретно обликовање појмова, класификацију, категоризацију и проучавање релација међу елементима успостављених система. У овом раду теоријски ће се разматрати поједине категорије епских ликова уз примену логичких алата и основних поставки теорије скупова и њених одјека у когнитивној психологији с краја XX века.

Први корак ка груписању епских ликова у одређене скупине било је Пропово (Владимир Яковлевич Пропп) дефинисање типичних функција ликова у структури усмених бајки, као посебних делокруга (Пропп 1928). Даљом применом на систем ликова епских песама, уобличили су се специфични делокрузи овог жанра¹, при чему се споредни (као што су слуге, владари, чланови породица, итд.) расподељују и симетрично групишу око два главна носиоца епске радње, јунака и његовог противника, постављених опозитно, као контрапункт. Управо су скупови протагониста епске песме – јунака и противника, примарни, важнији, бројнији, или – језиком математике – имају већу кардиналност², у односу на остале скупове споредних ликова епских песама.

¹ У српској фолклористици најобухватнији прилог овој тематици понудила је С. Самарџија у монографији о ликовима епских песама (2008: 34–282).

² Кардиналност је мера бројности, величине неког скупа. Скупови исте бројности, тј. еквивалентни или еквипотентни скупови, истовремено су и скупови исте кардиналности. Осим исте, један скуп у односу на други може имати и мању или већу кардиналност (Kron 1992: 56, 92).

Селекција ликова који могу постати елементи скупа јунака или скупа противника ослања се на више критеријума, као што су: херојске и етичке карактеристике ликова, припадност „свом” или „туђем” табору, фокус певача и исход епске акције. У идеалној расподели прототип елемента скупа јунака има следеће особине: храбар, јак, вешт, супериоран, частан, позитиван, припада истој заједници из које су певач и колектив коме се певач обраћа, има његову наклоност и на крају остварује подвиг. Елемент скупа противника у истој таквој идеалној поставци био би оквалификован супротним особинама: кукавица, слаб, невешт, инфериоран, нечастан, негативан, припада супротном, непријатељском табору, прате га негативни певачеви коментари, а на крају епског збивања бива поражен. Графички приказ скупова главних особина идеалних прототипа јунака (А) и противника (В) изгледао би овако:

Сл. 1. Скупови главних особина идеалних прототипа јунака (А) и противника (В)

Евидентно је да се овакви скупови јунака и противника међусобно искључују, да су дисјунктни (Krstev 2012: 22), тј. немају пресечних елемената, јер су они, чак и појединачно, потпуно

опозитни. Избор између две крајњости и чињеница да наведени елементи могу припадати или једном или другом скупу дозвољавају да се у случају идеалних прототипа јунака и противника примени класична, буловска логика, која дефинише истиносне вредности само као тачне (Т) или само као нетачне ($\perp$), а релације елемената и скупа само као припадност или неприпадност.³ Оваквом двојном систему одговарају бинарни парови 1 и 0. За тачно и припадност Бул је класи (скупу) доделио вредност 1, а за нетачно и неприпадност 0 (Boole 1854: 26–27), дакле, нема средњих, половичних вредности, нити двоструке припадности. У наведеном примеру скупова идеалних особина јунака и противника сваки елемент скупа А има вредност 1 у односу на скуп А и 0 у односу на скуп В, а важи и обрнуто – сваки елемент скупа В има вредност 1 у односу на скуп В и 0 у односу на скуп А.

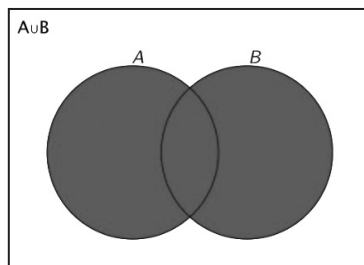
Бул је унију, пресек и комплемент класе (скупа) А и В математички изразио редом као производ, збир и разлику између надређеног скупа (целине) и скупа. Касније су уочене аналогije између операција Булове алгебре с трима операцијама логичке алгебре – дисјункцијом, конјункцијом и негацијом (Pinter 2014: 29), јер су то аналогне операције у два различита формална система, математичком и логичком. Дисјункција, краће дефинисана као „или”, односи се на оно што припада једном или другом скупу, конјункција, „и”, представља оно што је заједничко за оба скупа, тј. припада и једном и другом, а негација, „не”, обухвата оно што је изван скупа у оквиру једног већег.

У дисјункцији ($A \vee B$) и унији ($A \cup B$) важи правило минимума, тј. довољно је да елемент припада макар једном скупу – или скупу А или скупу В. Бул је унију повезао са сабирањем ($A + B$) (Boole 1854: 23, 128), с напоменом да вредност скупа добијеног

³ Средином XIX века енглески математичар Џорџ Бул (George Boole) истраживао је законе мишљења и понудио математичка решења за логичке исказе, тзв. буловску алгебру, којом је математички изразио логичке операције између класа (Boole 1854), што је касније пренето на скупове. Класе јесу шири појам од скупова, али све релације које важе за скупове, важе и за класе (Pinter 2014: 86).

дисјункцијом, унијом, не може бити већа од вредности њеног максимално вреднованог саставног дела, па се тако за максималне вредности скупова А и В (1 и 1) збир рачуна без дуплирања, као 1, будући да максимална вредност, тачност, увек износи један, а не преко тога (в. табелу). Друга слика је Венов (John Venn) дијаграм који илуструје унију:

A	B	$A \cup B, A \vee B$
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	1 (без дуплирања)

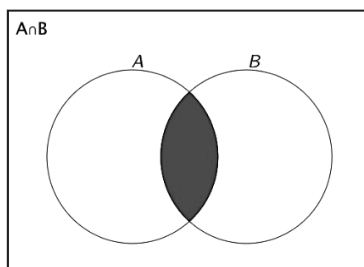

Таб. 1. Дисјункција, унија, скупова А и В

Сл. 2. Венов дијаграм уније скупова А и В

У конјункцији и пресеку важи правило максимума, тј. могући су само ако елементи припадају и једном и другом скупу, што значи да у оба скупа имају вредност 1. Бул је пресек аритметички изразио као множење ($A \times B$) (Boole 1854: 20, 128). Друга слика је Венов дијаграм пресека скупова:

A	B	$A \cap B, A \wedge B$
0	0	0
0	1	0
1	0	0
1	1	1

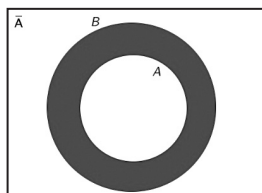
Таб. 2. Конјункција, пресек, скупова А и В

Сл. 3. Венов дијаграм пресека скупова А и В

Комплемент ($\bar{A}$) и негација ($\neg A$) односе се на skup A у односу на шири skup коме припада и представљају оно што он није. У Буловој аритметици, за елемент „ a ” skupa A ($a \in A$, чита се: „ a ” припада A) комплемент се математички изражава одузимањем ($1 - a$) (Boole 1854: 24, 130). Друга слика је Венов дијаграм комплемента skupa A :

A	$\bar{A}, \neg A$
0	1
1	0

Таб. 3. Комплемент, негација, skupa A

Сл. 4. Венов дијаграм комплемента skupa A

У наведеном примеру скупова главних особина идеалних прототипа јунака (A) и противника (B), пресек ових скупова ($A \cap B$), односно конјункција ($A \wedge B$), евидентно је празан skup ($\emptyset$) јер нема заједничких елемената skupa A и skupa B . То се потврђује и множењем, Буловом еквивалентном алгебарском операцијом. Чиниоци су овде, као што је показано, 0 и 1 или 1 и 0, па је вредност производа увек 0, тј. празан skup.

Уочљиво је и да сваки елемент једног skupa има свој супротан парњак у одговарајућем елементу другог skupa, што се у теорији скупова означава као функција, кореспонденција или пресликавање ($A \rightarrow B$), и то пресликавање 1 на 1 ($1 - 1$) (Kron 1992: 36, Krstev 2012: 27).

Све ове релације и буловска логика ипак имају ограничену примену на скупове епских протагониста, јер велики број јунака и противника нема особине подударне идеалним прототипима. То нарочито важи за противнике, који с јунацима могу делити идентичне карактеристике, попут храбрости, снаге, вештине, иако припадају другој, непријатељској страни. У овом случају помињани идеални примерак слабог противника, савршена варијанта,

врло често је апстрактна верзија и није типичан, репрезентативан противник. Типични противници су равноправни супарници јунака, с идентичним, симетричним особинама (Бочков 1994: 67), а разликују се само по етичким карактеристикама (Љубинковић 2010: 227) и странама којима припадају (Бочков 1994: 10). Овакав концепт противника је чест избор певача јер високорангирани херој из редова непријатеља потврђује високи друштвени статус самог јунака који га побеђује (Иванова 1995: 159). Неретко је противник чак јачи и супериорнији јунак од самог јунака, а овај пак победу остварује уз интервенцију помоћника, уз помоћ среће, вештине, лукавства или накнадном наднаравном снагом. Овакви јунаци такође не одговарају идеалном прототипу непобедивог силног хероја. Дакле, многи јунаци и противници имају особине карактеристичне за њима несвојствен скуп. Другим речима, постоје заједнички елементи скупова особина јунака и противника, тј. њихов пресек углавном није празан скуп.

Пошто исте особине могу делити и јунаци и противници, закључује се да граница између ових скупова није прецизна, ни потпуно јасна, што повлачи примену нешто другачијих правила, тзв. фази логике (према енгл. речи „fuzzy” – магловито, нејасно, мутно).⁴ Чланство у фази скуповима, за разлику од класичних, није потпуна припадност или неприпадност, елементи могу делимично припадати скупу, па им се додељују вредности између 1 и 0, којима се изражава степен између потпуне припадности и потпуне неприпадности (Zadeh 1965: 338–339). Припадност неког елемента одређеном скупу није прецизно дефинисана, него се она мери у процентима (нпр. 60% припадности на скали од 0 до 1 износи 0,6). Распон од 0 до 1 одређује колико поједини елемент одступа од пуне припадности скупу. Заде је утврдио да и за фази скупове важе иста правила уније (дисјункције), пресека (конјунк-

⁴ Фази скупове и принципе неизразите, непрецизне или фази логике у науку је увео Лотфи Заде (Lotfi A. Zadeh) 1965. г. да би описао скупове, класе, који нису јасно раздвојени (Zadeh 1965: 338–353).

ције) и комплемента (негације) као код класичне, буловске логике, тј. правило максимума, $\max(A, B)$, за дисјункцију ($A \vee B$), и правило минимума, $\min(A, B)$, за конјункцију ($A \wedge B$) (Zadeh 1965: 340–341), с тим што је ради ограничења вредности дисјункције (уније), да не би прекорачила максималну вредност 1, правилу максимума придружио и тзв. адитивно правило, познато и као „алгебарски збир”, којим се смањује вредност збира за вредност производа елемената два скупа: $A+B - A \times B$ (Zadeh 1965: 344).

Фази скупови су непрецизни, флексибилни, а сачињени су од елемената који немају иста, него приближна, слична својства. Нпр. сви јунаци који улазе у скуп епских јунака никако немају исте особине, него блиске, сличне, а припадност скупу се не мора одређивати само према строгом испуњењу набројаних особина поменутог скупа A , већ и према прототипу јунака, и то не идеалном, него типичном. Марко Краљевић ће, уз све своје мане, какве су прекост, повремени кукавичлук или нечасно остварена победа, уз туђу помоћ или на превару, увек бити категорисан као прототип јунака, према ком ће се градијентно самеравати остали јунаци када се мање или више убрајају или не убрајају у скуп, класу, јунака. Још 70-их година прошлог века у когнитивној психологији је препознат овакав механизам интуитивног сврставања објеката, елемената, у неки скуп – према степену сличности с прототипом, типичним моделом, а не према дефиницијама скупа, класе, и концептуалним моделима, као у класичној логици (Rosch 1973: 330).⁵

Утврђивање заједничких елемената скупова и не толико чврсте и строге границе сваког скупа били су 80-их година XX века полазна основа за даља проучавања категоризације

⁵ Елеонор Рош (Eleanor H. Rosch) до оваквих закључака је дошла након истраживања поимања боја и геометријских облика испитаника из домородачких племена Папуе Нове Гвинеје, примећујући лакше препознавање и усвајање природних, правилних и типичних категорија боја и облика од неправилних, изобличених и нетипичних (Rosch 1973: 328–350).

сложенијих когнитивних концепата, добијених комбиновањем прототипа два скупа. Већ ту је указано на извесна ограничења примене теорије прототипа. Ошерсон (Daniel N. Osherson) и Смит (Edward E. Smith) приметили су да концепт (скуп) настао комбинацијом (пресеком, конјункцијом) два прототипа може показивати већу типичност него прототипи који су ушли у његов састав, што противречи правилу минимума, по којем вредност скупа добијеног конјункцијом не може бити већа од минималне вредности његовог саставног дела (за конјункцију $(A \wedge B)$ важи $\min(A, B)$).⁶ Пример који су Ошерсон и Смит само поменули постао је у каснијим когнитивним истраживањима познат као „pet fish проблем” или „гупи ефекат”.⁷ Наиме, испитујући концепт, појам, настао комбиновањем појмова „кућног љубимца” и „рибе”, дошли су до сложеног концепта „рибе кућног љубимца” и његовог прототипа у виду акваријумске рибице гупија, који је био типичнији као „риба кућни љубимац” него што је био типичан пример за „рибу” или „кућног љубимца” (Osherson, Smith 1981: 45), што је показало да су теорија прототипа и логика теорије скупова у колизији.

Кад је реч о скуповима епских јунака и противника, сложени концепт, добијен конјункцијом, подразумева протагонисте који имају особине и једних и других, а најприближнији овој кате-

⁶ Један од примера који су навели Ошерсон и Смит био је поимање типичног медведа Северне Америке. Испитаници су гризлија доживели као типичног медведа, затим као типичну животињу Северне Америке и на крају највише као типичног североамеричког медведа. У конјункцијом спојеном концепту „и медвед и животиња Северне Америке”, типичност је била већа него у било ком од два члана, што је супротно математичкој логици (Osherson, Smith 1981: 49–51).

⁷ Ово питање је послужило као полазиште за даља истраживања појмова и концепата у области когнитивне психологије (в. радове енглеског психолога Џејмса Хемптона (James Hampton), нпр. Hampton 1987: 55–71, Hampton 1988b: 12–32, Hampton 1988a: 579–591) и квантне когниције (в. студије белгијског физичара Дидерика Ертса (Diederik Aerts), нпр. Aerts 2009: 314–348).

горији су јунаци с особинама противника – не одвише храбри, слабији борци, трикстери, који до победе стижу на превару, нечасно, супарници јунака из истог табора и сл. (в. о томе Петковић 2016: 153–166). То је нехомогена група која показује различит градијент припадности, еквивалентан распону јунака од оних с мањим манама до негативних хероја. Ниједан од њих није ни типичан јунак, ни типичан противник, већ постаје прототип посебног скупа „јунака с особинама противника”, који се може краће назвати скупом „антијунака”.

Нов прототип као резултат сложене комбинације скупова сагласан је Хемптоновом открићу начина конституисања сложених, конјунктивних појмова.⁸ Конјункција (пресек) не само да је претерано проширена у односу на саставне делове него чак може до те мере одступити од математичке, логичке формуле да један од конституената може бити сасвим пригушен или чак заобиђен (Hampton 1988b: 13, Hampton 1988a: 579). То је потпуно супротно принципима буловске, класичне, логике и открива да при конституисању сложених појмова људи крше законе логике.⁹ Узрок вишка вредности конјункције у односу на полазне концепте Хемптон проналази у чињеници да конституенти који граде сложени концепт нису увек једнаки, већ један, често доминантан, вуче већу тежину, намеће своје атрибуте, па

⁸ Једно од познатијих истраживања Џејмса Хемптона укључило је разматрање сложеног појма „игре која је и спорт”, добијеног спајањем „игре” и „спорта”. На примеру „шаха”, који је према резултатима анкете био типичан пример елемента сложеног концепта и доминантно био схватан „као игра која је и спорт”, а много мање био сврстан у „игру” и најмање или нимало није био доживљаван као „спорт”, показао је прекомерност конјункције у односу на саставне делове и доминацију једног од њих у односу на други приликом спајања (Hampton 1987: 57, 67).

⁹ Хемптоново увиђање недовољности скуповних параметара, логичких правила и дефиниција при описивању људског поимања категорија чланства значило је и заокрет од екстензионалних ка интензионалним приступима посматрања појмова у когнитивним наукама, где се уважава и значење, смисао, контекст (Hampton 1988a: 579, Aerts 2009: 3).

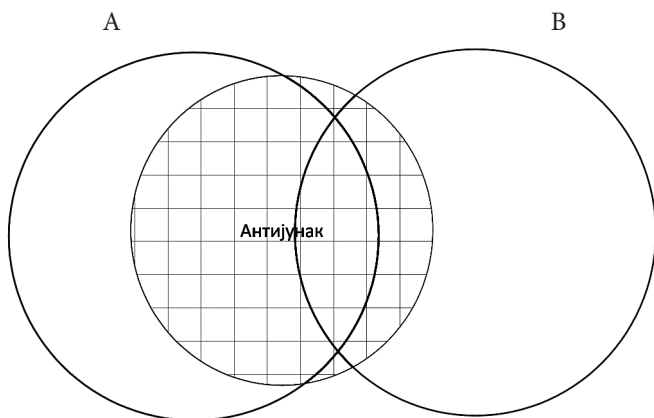
се због ове асиметрије конјункција размиче, прекомерно увећава да би обухватила и тај и други, мање заступљени конституент, при чему доминација и вишак вредности из једног конституента компензују мањак карактеристика преузетих из другог (Hampton 1987: 57, Hampton 1988b: 27). Које ће се особине, атрибуту, из појединачних концепата пренети у сложени зависи од њихове важности за сложени концепт и од њихове кохерентности, тј. погодности за међусобну корелацију и уклапање с осталим важним атрибутима (Hampton 1987: 57–60, 66, Hampton 1988a: 580). Сложени концепт се не формира само као прост збир особина, атрибута, два конституента, него постаје нов модел, добија сопствено значење, људи му на основу искуства приписују и нове атрибуте, који не морају припадати ниједном почетном конституенту (тзв. „екстензионална повратна спрега”) (Hampton 1987: 65). Потом се типичност и чланство неког појма у односу на нов, сложени конституент одређује према сличности тог појма с прототипом конјункције (Hampton 1988a: 580).

У поменутом скупу епских антијунака, који је најближи пресеку, конјункцији скупова јунака и противника, сви припадајући елементи, тј. мање или више несавршени јунаци, показивали би већу нумеричку вредност припадности овом новонасталом скупу од нумеричке вредности истих ових елемената као чланова појединачних скупова „јунак” или „противник”. Другим речима, јунаци кукавице, преваранти, нападачи на саплеменике и сл. највише припадају сложену, пресечном скупу. Марко Краљевић, када на превару убија сестрића (СНП Пр, 39), не одговара категорији типичних јунака, а краљ Вукашин, који се након победе над војводом Момчилом жени његовом сестром и кажњава његову неверну љубу (СНП II, 25), није ни типичан противник, нити је прототип јунака.¹⁰ И један и други су нешто

¹⁰ Л. Делић запажа да војвода Момчило припада јуначком свету, али да је на структуралном нивоу краљ Вукашин носилац радње (Делић 2006: 297–298).

између, имају поједине особине оба типа епских протагониста, али оформљују нов, сложен, посебан тип антијунака. Он не настаје као класичан пресек два скупа, јер иако баштини њихове заједничке елементе, прихвата и неке карактеристичне само за један или други скуп. Као и у случају Хемптонових конјунктивних прототипа, и скуп антијунака настаје као асиметричан спој два конституента и од њих добија заједничке особине, које се односе нпр. на епски хабитус, ратничку вештину и снагу, али присваја и посебне, много видљивије, већ помињане „важне атрибуте” конституената. Они су различити за сваког антијунака, па су зато неки од њих ближи полу јунака, а неки су сличнији противницима. То је и разлог што је овај нов, сложени скуп нехомоген, градиран и дивергентан. Ипак, може се уочити извесна тенденција избора „важних атрибута” скупова јунака и противника за комбиновани конјунктивни скуп антијунака. Противник антијунаку обично даје мане, слабости, какве су кукавичлук, нечасно поступање, мања снага, инфериорност у односу на супарника, а од јунака антијунак углавном наслеђује припадност „свом” табору, фокус певача и успех у епској акцији (в. почетни пример скупова идеалних особина јунака и противника: А и В). Од ових доминантних и осталих заједничких карактеристика јунака и противника формира се посебан тип, са сопственим карактеристикама, према ком се даље самерава припадност и типичност неких потенцијалних нових елемената тог скупа. Три „важна атрибута” потекла из скупа јунака имају већу тежину кад је реч о одређивању чланства – антијунак се ипак сматра неком врстом јунака, а не противником, док су атрибуту наслеђени из скупа противника одговорни за типичност – поступци антијунака типичнији су за противника него за јунака.

Асиметрични, сложени, претерано проширени конјунктивни скуп антијунака, измештен из центра ка полу јунака, графички се може приказати овако:

Сл. 5. Скупови јунака (А), противника (В) и антијунака

На крају овог разматрања може се приметити да се логика скупова примењује у различитим видовима на систем епских ликова, у зависности од нивоа категоризације. За идеалне типове епских протагониста адекватна су математичка начела буловске, класичне логике, за одређивање припадности скуповима типичних епских протагониста и релација између њих најприменљивије је садејство фази логике и психолошке теорије прототипа, док се за описивање сложенијих типова јунака који комбинују особине јунака и противника користе поменути логички механизми, али кориговани искуствима когнитивне психологије у интенционалним приступима испитивања дефинисања појмова. На примерима скупова епских протагониста показало се да се резултати типолошког проучавања усменопоетских ликова могу прецизније изразити помоћу логичких алата, те да корелација и прожимање поетичких, математичких, логичких, психолошких и когнитивних приступа отварају неуобичајен, мултидимензионалан простор за даља истраживања.

Литература

- Бочков, Пламен. *Нейознајнијат љубавник*. Софија: Издателство на Българската академия на науките, 1994.
- Делић, Лидија. *Живот његов*: „Женидба краља Вукашина” у кругу варијаната. Београд: Завод за уџбенике, 2006.
- Иванова, Радост. *Ејос – обред – мит*. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995.
- Љубинковић, Ненад. *Трајања и одговори. Стилски из народне књижевности и фолклора (I)*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2010.
- Петковић, Данијела. „Епски антијунак”. *Савремена српска фолклористика III*. Ур. Бошко Сувајџић, Данијела Поповић Николић, Данијела Петковић и Мирјана Бојанић Ђирковић. Београд: Удружење фолклориста Србије: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2016. 153–166.
- Пропп, Владимир Яковлевич. *Морфологија сказки*. Ленинград: Academia, 1928.
- Самарџија, Снежана. *Биографије његових јунака*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- СНП II – Караџић, Вук С. *Српске народне његове. Књига друга у којој су његове јуначке најстарије. Сабрана дела*. Књ. 5. Прир. Радмила Пешић. Београд: Просвета, 1988.
- СНП Пр – *Српске народне његове из необјављених рукописа Вука Стефановића Караџића*. Књ. II. Прир. Живомир Младеновић, Владан Недић. Београд: САНУ, 1974.
- Aerts, Diederik. “Quantum structure in cognition”. *Journal of Mathematical Psychology* 53. 5 (2009): 314–348. Web. 1–58. <<https://arxiv.org/pdf/0805.3850>> 28. 7. 2025.
- Boole, George. *An Investigation of the Laws of Thought, on which are founded the Mathematical Theories of Logic and Probabilities*. London: Walton and Maberly, 1854.
- Ferreirós, José. “The Early Development of Set Theory”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2024 Edition). Eds. Edward N. Zalta & Uri Nodelman. <<https://plato.stanford.edu/entries/settheory-early/>> 29. 9. 2025.

- Hampton, James A. "Inheritance of Attributes in Natural Concept Conjunctions". *Memory & Cognition* 15. 1 (1987): 55–71.
- Hampton, James A. "Disjunction of Natural Concepts". *Memory & Cognition* 16. 6 (1988a): 579–591.
- Hampton, James A. "Overextension of Conjunctive Concepts: Evidence for a Unitary Model for Concept Typicality and Class Inclusion". *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 14. 1 (1988b): 12–32.
- Kron, Aleksandar. *Elementarna teorija skupova*. Beograd: Matematički institut, 1992.
- Krstev, Cvetana. „Osnovni pojmovi iz teorije skupova”. www.matf.bg.ac.rs. Matematički fakultet Univerziteta u Beogradu. <https://poincare.matf.bg.ac.rs/~cvetana/Nastava/Materijal/Skupovi_1213_v2.pdf?utm_source=chatgpt.com> 21. 9. 2025.
- O'Connor, John J., Edmund F. Robertson. "A History of Set Theory". 1996. <https://mathshistory.st-andrews.ac.uk/HistTopics/Beginnings_of_set_theory/> 29. 9. 2025.
- Osherson, Daniel N., Edward E. Smith. "On the Adequacy of Prototype Theory as a Theory of Concepts". *Cognition* 9 (1981): 35–58.
- Perović, Aleksandar, Aleksandar Jovanović i Boban Veličković. *Teorija skupova: matematička teorija beskonačnosti*. Beograd: Matematički fakultet, 2007.
- Pinter, Charles C. *A Book of Set Theory*. Mineola, New York: Dover publication, 2014.
- Rosch, Eleanor H. "Natural Categories". *Cognitive Psychology* 4 (1973): 328–350.
- Zadeh, Lotfi A. "Fuzzy Sets". *Information and Control* 8 (1965): 338–353.

Danijela Petković

HERO, ANTAGONIST, AND ANTI-HERO—FROM THE SET THEORY ANGLE

Summary

The aim of this paper is to examine the categories of epic protagonists: the hero, antagonist, and anti-hero from the point of view of the basic concepts of logic and mathematical set theory, and their echoes in the cognitive psychology of the late 20th century.

The starting point is the defining of ideal heroes' and ideal antagonists' sets of traits, which have no shared elements and on which Boolean, classical logic rules are applied. The union, intersection, and complement of these sets are presented, which are the equivalents of disjunction, conjunction, and negation in logics, and they follow the Boolean arithmetic operations of multiplication, addition, and subtraction. However, typical heroes and antagonists are not ideal, and they have intersected, shared traits. Since the demarcation line between these sets is not so strict, their set membership and relations between them are explained by the means of fuzzy logic and prototype theory. Beside the hero and the antagonist, "a hero with the traits of an antagonist" is also singled out, the so-called "anti-hero". He is neither a typical hero, nor a typical antagonist, but a prototype of a separate set emerging from the extension of the conjunction of the hero and antagonist sets, which is in accordance with the experience of cognitive psychology and Hampton's intentional approach of examining the defining of complex terms.

Based on the examples of epic protagonists' sets, it has been demonstrated that the results of a typological approach to examining oral-poetry characters may be expressed more clearly by the means of logic tools. It goes to show that there is a correlation and permeation of poetic, mathematical, logical, psychological, and cognitive approaches.

Keywords: epic hero, antagonist, anti-hero, set theory, union, intersection, disjunction, conjunction, Boolean logic, fuzzy logic, prototype, cognitive psychology